

Merseburgi Thietmar felfogása saját népéről és Európa más népeiről

Az első ezredforduló korának alapvető forrása Merseburgi Thietmar krónikája. A magyar olvasó számára elsősorban a magyar vonatkozású részei értékesek, hiszen Thietmar jegyezte fel Vajk nevét, és művéből megismerhetjük Szent István kíméletességét és szüleinek jellemét. Magyarországon azonban kevésbé ismerik Thietmar krónikájának egészét. A következőkben azt vizsgálom, meddig terjedt a krónikás látóköre, milyen népekről írt még a magyarokon kívül, és hogyan ítélte meg saját népét és a számára idegen népeket.

Thietmar merseburgi püspök volt, 975-től 1018-ig élt. Krónikájában, amelyen 1012-től 1018-ig dolgozott, a merseburgi püspökség és a szász királyok történetét írja meg. Művét a szász királyok szerint tagolja könyvekre. Látóköre helyenként össze-
szűkül, és családtörténetet, önéletrajzot ad. Máshol azonban kitágul a szemhatára, a Német Birodalmon kívülre is kitekint, és Európa számos népéről említést tesz.¹

Világi téren a Szászország és a Német birodalom volt Thietmar hazája. Szász krónikásként elsősorban Szászországot dicséri. II. Henrikről azt írja, hogy Szászországot „gyakran nevezte paradicsomi virágoskertnek, annak egész biztonságával és gazdagságával.”² Úgy tűnik, Thietmar szégyelli a szászok pogány múltját. Östörténetükről nem ír, ellentétben Widukinddal, a korábbi szász történétíróval.³ Leír azonban egy történetet arról, hogy a szászok legyőzték Nagy Károly seregét. A menekülő frankoknak egy szarvastehen (*cerva*) mutatta meg a gázlót a Majnán. Azt a helyet nevezték frankok gázlójának, vagyis Frankfurtnak.⁴ Thietmar ebben a történetben *mieinknek* nevezi a szászokat. Ez mutatja, hogy büszke az elődök győzelmére, azonosítja magát velük. Arról, hogy ezek a régi szászok pogányok lettek volna, nem ír. Figyelemre méltó azonban az is, hogy az isteni csoda ebben a történetben a frankokat,

¹ Lásd HOLTZMANN, ROBERT: Einleitung. XVI. XXVII. XXVIII. In: R. HOLTZMANN: *Die Chronik des Bischofs Thietmar von Merseburg und ihre korveier Überarbeitung*. Berlin 1935. (München 1996.) <http://www.mgh-bibliothek.de/thietmar/edition/vorrede.html> 2007.06.20. 09:51 [kiadás: <http://www.mgh-bibliothek.de/thietmar/edition/text.html> 2007.06.02. 20:56.]; Általam használt kiadás: THIETMAR VON MERSEBURG: Chronik. Neu übertragen und erläutert von WERNER TRILLMICH. Darmstadt 1974. (továbbiakban: THIETMAR)

² THIETMAR VI. 10. ROZGONYI IVÁNNÉ fordítása LUTZ E. VON PADBERG A pogány hit maradványai Szászországban c. művéből. In: *Európa közepe 1000 körül*. Stuttgart 2000. 419–420.; PADBERG, LUTZ E. VON: Relikten heidnischen Glaubens in Sachsen. In: *Europas Mitte um 1000. II. Band* Szerk. WIECZOREK, A. – HINZ, H.-M. Stuttgart 2000. 668–670.

³ WIDUKIND VON CORVEY: *Res gestae Saxonicae*. Die Sachsengeschichte. Übersetzt und Herausgegeben von E. ROTTER und B. SCHNEIDMÜLLER. Stuttgart 1997. (továbbiakban: WIDUKIND) Első fejezetek.

⁴ THIETMAR VII. 75. Sok nép mondájában előforduló motívum, hogy nőstényszarvas mutatja meg az utat egy embercsoportnak. GYÖRFFY GYÖRGY: Krónikáink és a magyar östörténet. Régi kérdések, új válaszok. Budapest 1993. 35–38. Györffy a Thietmárnál meglevő mondát nem említi. BERZE NAGY JÁNOS: A csodaszarvas mondája. In: *Ethnographia* 1927. 65–80., 145–164. Thietmárnál levő monda: 70.

tehát a keresztényeket segíti. Nagy Károlyról pedig a krónika egyéb részeiben tisztelettel szól Thietmar, és megemlíti az általa alapított püspökségeket.⁵ Noha a pogány múltból a merseburgi püspök csaknem teljesen hallgat, az egyik anekdotájában felvillan a pogány múlt emléke. Leírja, hogy I. Ottó ellen fellázadt féltestvére, Tammo (Tangmar, Tankmar). Miután legyőzték, egy templomba menekült, a szentély ablakán keresztül azonban lándzsával leszúrták. A krónikás megjegyzi, hogy a templom azon a helyen állt, ahol a *régiek* Irmensult tisztelték.⁶ Nem fejt ki részletesen, hogy mi volt ez az Irmensul, más forrásokból tudható, hogy ez volt a szászok szent fája, amit Nagy Károly 772-ben kivágatott.⁷ Thietmar Irmensul tisztelőit *régieknek* mondja, vagyis nem nevezi őket sem *őseinek*, sem *mieinknek*: nem vállal közösséget a pogány szászokkal. A pogányságnak egyébként még Thietmar korában is voltak nyomai a szászok között. Ezekről a szokásokról megbotránkozva szól a krónikás.⁸

Megjelenik nála a bajorokkal és a svábokkal szembeni ellentét. Amikor a III. Ottó halála utáni trónküzdelmeket leírja, elbeszéli, hogy Hermann sváb herceg emberei felgyújtanak egy templomot Sraßsburgban. Itt a svábokat átkozottaknak nevezi a krónikás.⁹ Egy másik helyen arról ír, hogy II. Henrik feleségének, Kunigundának koronázása után a bajorok fosztogatni kezdtek. „*Mivel odahaza mindig kevés-sel kell beérniük, ezért idegenben szinte telhetetlenek.*”¹⁰ Ha azonban a németek más, idegen népekkel kerülnek összeütközésbe, Thietmar közösséget vállal a bajorokkal és a svábokkal is. Amikor a magyarok megtámadták Bajorországot, Regensburg püspöke, Mihály szembeszállt velük. Az ütközetben a bajorok maradtak alul, és Mihály püspöknek a magyarok levágták a fülét a csatában. A szász krónikás a történet elbeszélése során *mieinknek* nevezi a bajorokat.¹¹ Hasonló helyzetet találunk annál a résznél, melyben II. Ottó itáliai hadjáratát írja le a szaracénok ellen. Ottó 982 júliusában ütközött meg a szaracénokkal a dél-itáliai Colonna-hegyfoknál. A szaracénok azonban csapdába csalták a németeket, és megsemmisítették Ottó seregét. A hadjáratban a szászokon kívül svábok és bajorok is részt vettek. Thietmar a németeket egységesen *mieinknek* mondja, és elsíratja az elesett hősöket.¹²

⁵ THIETMAR VII. 75. lásd még pl. II. 45., IV. 47.

⁶ THIETMAR II. 2. „*ubi prius ab antiquis Irmensul colebatur*”

⁷ E. KARP: Irmensul, szócikk. In: *Lexikon des Mittelalters*. München–Zürich 1990. 663. Fuldai Rudolf (9. sz.)

⁸ THIETMAR VII. 69. Lásd még PADBERG, LUTZ E. VON: Relikten heidnischen Glaubens in Sachsen. In: *Europas Mitte um 1000*. 668–670.

⁹ THIETMAR V. 12. „*execrata Alemannorum*”

¹⁰ THIETMAR V. 19.

¹¹ THIETMAR II. 27. „*nostris victi ab hostibus*”; lásd még Regensburgi Arnold írását: I. 17. MGH SS. IV. 554., TRILLMICH 64. 212. jegyzete szerint 949. aug. 9-én volt a csata, Laufen mellett. Lásd GIESLER, JOCHEN: Der Ostalpenraum vom 8. bis 11. Jahrhundert. Teil 2. 61.; Pauler Gy. Arnold nyomán az augsburgi csatába helyezi a történetet. PAULER GYULA: A magyar nemzet története Szent Istvánig. Budapest 1900. 174–175.

¹² THIETMAR III. 20. Szó esik a krónikában Ausztriáról, a karintiaiakról, Frankföldről, a frizekről és Lotaringiáról is.

A német nyelvről és a német népről szólva használja a teuton kifejezést, az országot összefoglalóan Germaniának nevezi, de használja a Cisalpina, Transalpina kifejezéseket is. Figyelemre méltó egyébként, hogy az össznémet gondolat nemcsak Thietmárnál, hanem rokonánál, Querfurti Brúnónál is megvan. Ő a szászországi Magdeburgot német városnak vallja.¹³

Itáliáról ellenszenves dolgokat jegyez fel a krónikás. A római bírakat megvesztegethetőeknek tartja. A rómaiakról és a lombardokról megjegyzi, hogy náluk becsapják a vendéget, és mindenért fizetni kell. Az itáliai éghajlatról megjegyzi, hogy *nem nekünk való* (t. i. a németeknek).¹⁴ Olvashatunk róla, hogy a német harcosok közül sokan meghaltak Itáliában I. Ottó seregéből (bizonyára járványos betegségben.) Amikor a krónikás ahhoz a részhez ér, hogy II. Henrik serege hazatér az Alpokon keresztül, a krónikás örömmel üdvözi a német vidéket. Rómáról persze jót is tud mondani Thietmar. Megjegyzi, hogy különböző okokból minden város feje, és leír több római zarándokutatót is. A kortárs burgund történetírónál, Rodulfus Glabernél is hasonló gondolatok olvashatók. Ő gyávának minősíti az itáliaiakat, a páviaiakat gögösnek, a rómaiakat telhetetlennek és elbizakodottnak tartja.¹⁵ A korabeli itáliaiaknak tehát rossz hírük lehetett.

Thietmar szaracén néven említi az arabokat. A németeknek leginkább Dél-Itáliában volt módjuk rá, hogy találkozzanak velük. Már említettem a colonnai csatát, melyben a szaracénok 982-ben legyőzték a német sereget. Az arab támadók Szicíliából érkeztek, Abu al-Qásim emír vezette őket.¹⁶ A krónikás tárgyilagosan, távolgártartóan mutatja be őket. Nem ír a szaracénok vallásáról, nem mondja róluk, hogy pogányok. A szaracén vezérről sem ír.¹⁷ Másképp jár el azonban azon a helyen, melyben Luna megtámadását bemutatja (1016). Ekkor visszatartó képzet rajzol a támadókról, akik meggyalázzák a nőket. Krisztus ellenségeinek nevezi a támadókat. Benedek pápa összehívja az *egyház védelmezőit*, akik legyőzik a szaracénokat. A krónikás anekdotaszerűen dolgozza fel a szaracén támadás történetét. Leírja, hogy a szaracén vezérnek sikerült elmenekülnie, és egy zsák gesztenyét küldött a pápának azzal az üzenettel, hogy jövőre ennyi harcossal fog visszatérni. A pápa ugyanazt a zsákot kölessel töltve küldte vissza, azt üzenve, hogy annyi páncélossal fog ellenállni. Ebben a második történetben sem esik szó a szaracénok vallásáról, a krónikás

¹³ R. WENSKUS: Studien zur historisch-politischen Gedankenwelt Bruns von Querfurt. Münster – Köln 1956. 115.; Vita secunda auctore Brunone archiepiscopo. (Brunonis Vita Adalberti c. 4). PERTZ, G. H.: MGH Scriptorum IV. Stuttgart 1981. 596. „*Parthenopolim, Theutonum nova metropolis*”.

¹⁴ THIETMAR VII. 2.

¹⁵ THIETMAR III. 13, VII.2., II. 35., VII.71., I. 15., II. 19., IV. 9. Rodulfi Glabri Historiarum libri Quinque = Radulfus Glaber, The Five Books of the Histories. Edited and translated by JOHN FRANCE. Oxford 1989. (továbbiakban: GLABER) I. 17., IV. 1–2., 4.

¹⁶ HOLTZMANN, R.: Geschichte der Sächsischen Kaiserzeit: 980–1024. Berlin 1955.³ (továbbiakban: HOLTZMANN 1955.) 279.

¹⁷ THIETMAR III. 20.

annyit mond róluk, hogy Krisztus ellenségei. A szaracén vezér nevét nem ismerjük meg, de az elbeszélésben önálló egyéniséget kap. Thietmar királynak, *rex*nek címezi őt.¹⁸

A görögökkel is elsősorban Itálián keresztül találkozhattak a németek. Thietmar a krónika bizonyos pontjain tárgyilagos vagy éppen rokonszenves képet fest a görögökről. Elismeréssel szól II. Ottó görög feleségéről, Theophanuról, de megjegyzi, hogy a görögöknél az ilyesmi ritka.¹⁹ Jó színben tűnik fel nála Vlagyimir rusz fejedelem görög felesége is, akit Thietmar Helenének nevez. Őröla azt is megjegyzi, hogy III. Ottóval volt eljegyezve, de gonosz módon nem adták hozzá.²⁰ A krónikás azonban rámutat a konstantinápolyi udvar cselszövéseire is.²¹ Elmesél egy fordulatos történetet is, melyben központi szerepet kapnak a görögök. Amikor II. Ottó a colonnai csatából menekült, egy görög hajó (szalandria) vette fel őt a fedélzetére. Amikor a németek kezén levő Rossano kikötőjének közelébe értek, Ottó a vízbe vetette magát, és a partra úszott. A görögök a német fegyveresektől megijedve elmenekültek. Thietmar megjegyzi, hogy a görögök, akik csellel minden népet le tudnak győzni, ezúttal maguk váltak csel áldozatává. A történet tehát nem példázza a görögök csalafintaságát, de a krónikás utal rá, hogy máskor az rájuk a jellemző.²²

Lássuk Thietmar felfogását a nyugatiakról. A nyugat nála nem pusztán földrajzi fogalom, hanem értékminősítés is. Amikor Lotaringiáról ír, megjegyzi: Nyugaton nemcsak a nap hanyatlik le, hanem az igazságosság, az engedelmisség és a kölcsönös szeretet is. Az emberek (egyházi) engedély nélkül kötnek házasságot, és azzal sem törődnek, ha a püspök kiátkozza őket. A krónikás nem kételkedik közeli pusztulásukban. A komor szavak után imára szólít fel a bűnösökért. Lehetséges, hogy nyugatiak leírása mögött eretnek mozgalom nyomait tapinthatjuk ki. Abban az időben francia területeken felütötte fejét a gnosztikus eretnekség. Valószínű, hogy Lotaringiába is átszivárgott.²³ A francia királyt, Róbertet (996–1031) békésnek és mindenki által tiszteletre méltónak nevezi a krónikás. Tehát a nyugatiak közt is akad olyan ember, akit Thietmar tisztelettel említ. Róbert házasságaival kapcsolatos egy-

¹⁸ THIETMAR VII. 45. Nem meglepő, hogy a szász krónikás nem ismeri a muszlim vallást. Az észak-európai történétírók közül 1100 előtt Glaber volt az egyetlen, aki feljegyezte Mohamed nevét. GLABER I. 9. Lásd 21. 2. j.; KUNZE, SVENJA: Das ottonische Reich und der Islam. 1997. <http://www.hausarbeiten.de/faecher/hausarbeit/gek/3528.html> 2007.05.12.08.

¹⁹ THIETMAR IV. 10.

²⁰ THIETMAR VII. 72. Vlagyimir görög feleségét Annának hívták. Helené talán II. Romanosz idősebb lánya lehetett, akit I. Ottó 967/968-ban kértett meg fia számára. Anna a császár fiatalabb lánya volt. POPPE, A.: The political background to the baptism of Rus. Byzantin-Russian relations between 986–89. In: *The rise of Christian Russia*. London 1982. 230. 114. j.; POPPE, A.: Vladimir als Christ. In: *Österreichische Osthefte* 35 (1993) (továbbiakban: POPPE 1993.) 553–575., 557. 14. j.

²¹ THIETMAR II. 15.

²² THIETMAR III. 21–23. A krónikás szerint Ottó kész volt megajándékozni a görögöket, ők azonban elmenekültek.

²³ THIETMAR IV. 14.; GLABER II. 22.; HOLTZMANN 1955. 439. Lotaringia ekkor a Német Királyság része.

házi bonyodalmakról nem ír.²⁴ Érdemes megemlíteni, hogy a korszak másik nagy történetírójánál, Glabernél előnyösebb nyugatfelfogást találhatunk.²⁵

Thietmar megemlékezik ír-skót hittérítőkről és egy zarándokról is, akik német területen jártak. A zarándokat, Colomant Stockeraunál ölték meg a helybeliek, mint kémeket. Később szentként tisztelték. Az eset példázza, hogy az idegent gyakran bizalmatlanul fogadták a korabaliektól.²⁶ Az angolokról jó véleménnyel van a krónikás. Nevüket angyali szépségű külsejükkel is összefüggésbe hozza (*ab angelica facie, id est pulchra*). A jó vélemény azzal is magyarázható, hogy az angolok a pápa adófizetői voltak, és azzal is, hogy az angolszászok rokonai voltak a kontinensen lakó szászoknak, bár erről a rokonságról Thietmar nem ír. Ellenszenvesnek mutatja be a dánokat, akik Angliát elfoglalták, és tisztátalan kutyáknak mondja őket.²⁷

Thietmar ellenszenvesnek mutatja be az északot. Leírja szent helyüket, ahol embert is áldoztak. Északon hideg van, szkíták laknak ott, akik magukkal viszik a házukat és lótejet isznak. Thietmar elbeszéli, hogyan küzdöttek rokonai az északi harcosok ellen. Megtudhatjuk, hogy rokonait egyszer elfogták az északi kalózok. Egyikük kalandos módon megmenekült, a többi foglyot azonban megcsonkították a kalózok. Thietmar megemlíti egy Götrik nevű északi királyt, aki a verdeni apátságban tanult. Előljárója halála után azonban visszatért hazájába. A krónikás hitehagyónak mondja őt.²⁸ Az északi népek Thietmar számára pogányok, barbárok, hitehagyók. Gyakran állítja őket szembe a keresztényekkel: saját népével, a szászokkal, illetve az angolokkal.²⁹

Thietmar fontos forrása az elbai szlávok történetének. Elsősorban a liutics törzsszövetségről ír. Borzongva számol be pogány szokásaikról, de fontosnak tartja, hogy az olvasó ezt megismerje. Elbeszéli a szláv pogánylázadás történetét, mely

²⁴ THIETMAR VII. 46. II. (Jámbor) Róbert házasságairól lásd G. DUBY: A lovag a nő és a pap. Budapest 1987. 95–107.; POPPE 1993. 559.

²⁵ Rodulfus Glabernél a megfeszített Krisztus nyugat felé néz, jobb keze pedig észak felé nyúlik. Glaber ezzel magyarázza, hogy nyugaton és északon jobban el van terjedve kereszténység, mint keleten és délen. I. 14. Beszámol szent Brendan utazásáról, aki nyugaton csodálatos szigeteket talál, ahol szentéletű remeték élnek. II. 2. Lásd még Szent Brendan apát tengeri utazása. Ford., gondozta: MAJOROSSY JUDIT. Szeged 2001.

²⁶ THIETMAR I. 4., VII. 2., VIII. 30., VII. 76.

²⁷ THIETMAR VII. 36. „*immundis canibus*” (abl.) Az angolok nevének másik magyarázata, amit Thietmar ad, hogy ennek a földnek a sarkában élnek (*in angulo istius terrae*). Ez WIDUKINDnál is megvan: I. 8.

²⁸ THIETMAR I. 17., VII. 37., 38. A szkítákat Trillmich jegyzete szerint (395. 131. j.) Horatius Od. III. 24. és Vergilius Georg. III. 463. alapján említi Thietmar. A szkíták a görög, római szerzők számára a világ északi, északkeleti peremén lakó barbárokat jelentették. Thietmar, majd később Brémai Ádám, Bosaui Helmold az ő számukra északon levő vidék lakóit nevezték szkítáknak. FRAESDORFF, DAVID: Der Barbarische Norden. Vorstellungen und Fremdkategorien bei Rimbart, Thietmar von Merseburg, Adam von Bremen und Helmold von Bosau. Berlin 2005. (továbbiakban: FRAESDORFF 2005.) 248., 292–296., 352–53., 359.

²⁹ D. Fraesdorff szerint a 9–12. századi észak-német szerzők pogánynak, barbárnak mutatják be az Északot. A Brit szigeteket azonban nem tekintették Északnak. FRAESDORFF 2005. 101–102.

983-ban söpört végig Szászország keleti részén.³⁰ Amikor II. Henrik német király és Vitéz Boleszláv lengyel fejedelem közt háború tört ki, Henrik szövetséget kötött a pogány liuticsokkal. A kor híres hittérítője, Qerfurti Brúnó tiltakozott ez ellen. Thietmar krónikája egyik helyén elismeréssel szól arról, hogy Henrik szövetségeseivé tette az egykori ellenségeket. Később azonban sajnálatát fejezte ki, amiért az egykori szolgák szabaddá váltak, és borzongva ír a pogány harcosokról, akik a német sereggel vonulnak.³¹ Leírja, hogyan támadták meg a liuticsok 1018-ban egy másik szláv népnek, az obodritoknak keresztény uralkodóját. Az elbeszélésből kitűnik, hogy voltak olyanok, akik ezt az utolsó ítélet előjelének tekintették. Thietmar Szent Pál 2. tesszalóniki levelére hivatkozik, miszerint előbb be kell következnie az elpártozásnak, és el kell, hogy jöjjön az Antikrisztus. Figyelmeztet rá, hogy az utolsó ítéletben nem szabad kételkedni, de attól is óvja olvasóit, hogy a közeli jövőtélét várják, „hisz borzalmas lesz az az igazak számára is, sokkal inkább a bűnösök számára.” Szavai azt mutatják, hogy a pogány támadás világvége-félelmeket idézett elő.³²

A fogoly szlávok sorsát is szóba hozza a krónikás. Amikor a merseburgi püspökség felosztásáról ír, a püspökség szétszakítását azokhoz a szlávokhoz hasonlítja, akiket elszakítanak egymástól, hogy eladják őket.³³ Volt olyan szláv fogoly is, akinek kedvezőbben alakult a sorsa: Thietmar feljegyzi, hogy Vilmos mainzi érsek anyja előkelő szláv hadifogoly (*captiva*) volt, apja pedig I. Ottó király. Widukind is ír az érsek származásáról. Ő is megjegyzi, hogy Vilmos anyja előkelő származású volt, de nem fogolynak, hanem jövevénynek (*peregrina*) nevezi a nőt.³⁴ A krónikát olvasva tapasztalhatjuk, hogy Thietmar tudott szlávul. Gyakran említ szláv személy- és földrajzi neveket. Ezeket többnyire le is fordítja latinra, esetleg németre. Helyenként azonban pontatlanul fordít, így valószínű, hogy szláv tudása nem volt elég alapos.³⁵

Csehországot többnyire fejedelmei kapcsán említi a krónikás. Megjegyzi, hogy Szvatopluk idején még „a mi uraink” voltak. A csehek sorsát úgy tárja elénk, mint egy példabeszédet: akik egykor hatalmasok voltak, azok gögösségük miatt megaláztattak. Úgy mutatja be Csehországot, mint belviszályoktól terhes, ijesztő

³⁰ THIETMAR VI. 25; III. 17., 19.

³¹ QUERFURTI BRÚNÓ: Bonifatius (Bruno Querfurtensis) Henrico II. regi litteras mittit. In: *Diploma Hungariae Antiquissima* I. Ed. GYÖRFFY, GYÖRGY. Budapest 1999. Lásd még KAHL, HANS DIETRICH: Compellere intrare. Die Wendenpolitik Bruns von Querfurt im Lichte hochmittelalterlichen Missions- und Völkerrechts. In: *Heidenmission und Kreuzzugsgedanken in der deutschen Ostpolitik des Mittelalters*. (177–274) 194–220.; THIETMAR V. 31., VI. 25.; SCHNEIDER, ANNAROSE: Thietmar von Merseburg über kirchliche, politische und ständische Fragen seiner Zeit. In: *Archiv für Kulturgeschichte* 1962. (továbbiakban: SCHNEIDER 1962.) 34–71., 53.

³² THIETMAR VIII. 6. TRILLMICH 24. jegyzete: 2. Thess. 2, 1–3.; FRIED, JOHANNES: Endzeiterwartung um die Jahrtausendwende. In: *Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters* 45 (1989) (továbbiakban: FRIED 1989.) 381–473., 432.

³³ THIETMAR III. 16. „Tunc omnia nostram prius aecclesiam respicientia divisa sunt miserabiliter, Scлавonicae ritu familiae, que accusata venundando dispersiur”

³⁴ THIETMAR II. 35., WIDUKIND III. 74.

³⁵ LIPPELT, HELMUT: Thietmar von Merseburg, Reichsbischof und Chronist. Köln–Wien 1973. 86–87.

tartományt. Vannak azonban olyan csehek, akiket tisztelettel említ: Szent Vencel, a csehek keresztény fejedelme, Dobrava, a lengyel Mieszkó felesége és megtérítője, valamint Szent Adalbert püspök.³⁶

A lengyeleket többnyire rossz színben tünteti fel a krónikás. Leírja zord szokásait, és helyesli ezeket: hisz a lengyeleket úgy kell kormányozni, mint a marhacsordát vagy mint a csökönyös szamarat. Thietmar az egyik legfontosabb forrása az úgynevezett gnieznói jelenetnek. Elbeszéli, hogyan kereste fel az 1000. évben III. Ottó halott barátjának, Adalbertnek a sírját, és hogyan alapított ott érsekséget. Nem említi, hogy Ottó politikai előjogot adott volna Boleszlávnak. Amikor azonban odáig jut az elbeszélésében, hogy Boleszláv 1003-ban megtámadja a német területeket, Thietmar megfeddi a császárt, amiért az adófizetőt (*tributarius*) úrrá, *dominus*-szá tette. Nem hallgatja el azonban azt sem, hogy Vitéz Boleszló váltotta ki Adalbert vértanúnak, és később Querfurti Brúnónak a testét a poroszoktól, igaz, nem is dicséri meg érte. Van egy hely a krónikában, melyben Thietmar kifejezetten a lengyelek pártjára áll. Amikor a német–lengyel háborúban a II. Henrik oldalán harcoló liuticsok egy lengyel várat ostromoltak, Thietmar a keresztény lengyelek oldalára áll a pogány liuticsokkal szemben.³⁷ A vallás tehát fontosabb összekötő és elválasztó erő Thietmar számára, mint a politika.

A Kijevi Rusz többnyire Boleszláv hadjáratai kapcsán kerül szóba. Thietmar álmélkodva ír a távoli város hatalmas méreteiről. Megjegyzi, hogy dánok lakják. Itt nyilván varégokról van szó. Vlagyimir nevét szlávból fordítja, de nem lehet tudni, hogy a ruszokat szlávoknak vagy skandinávoknak tekintette-e. Vlagyimirt kéjsóvár embernek mutatja be a krónikás. Beszámol a görög császárlánnyal kötött házasságáról, aki keresztény hitre térítette Vlagyimirt. Ettől azonban a krónikásnak nem lett róla jobb a véleménye. Az ellenszenves beállítás részben abból adódhat, hogy Vlagyimir börtönbe vettette Reinbern hittérítőt, aki meghalt a fogságban. Az ellenszenv másik oka az lehetett, hogy a rusz fejedelem bíborbanszületett feleséget kapott magának, akit a német uralkodócsalád hiába kért. A krónikás azonban azt sem hallgatja el, hogy Vlagyimir alamizsnát osztott a szegényeknek.³⁸

A poroszokról és a besenyőkről alig esik szó a krónikában. A poroszokat Adalbert és Querfurti Brúnó hittérítő útja kapcsán említi. Adalbert 997-ben, Brúnó 1009-ben halt vértanúhalált a poroszok között. A besenyőket a lengyel–rusz háborúk kapcsán hozza szóba a krónikás. A poroszok és besenyők a merseburgi püspök látókörének szélén helyezkedtek el.³⁹

A magyarokat viszonylag kevésszer említi Thietmar, ám ezek magyar szempontból értékes megállapítások. Thietmar megemlékezik a kalandozó hadjáratokról,

³⁶ THIETMAR VI. 99., II. 2., IV. 55.

³⁷ THIETMAR IV. 28., VI. 95., VII. 60. „*Numquam audiui aliquos, qui meliori patientia ac prudentiori consilio se umquam defendere niterentur*”; *Sohasem hallottam másokról, akik nagyobb kitartással és okosabb körültekintéssel védték volna magukat.*

³⁸ THIETMAR VIII. 32., VII. 72., 74.; POPPE 1993. 559–560.

³⁹ THIETMAR IV. 28., VI. 95., VI. 91., VIII. 32.

ezekben a részekben többnyire avaroknak nevezi a magyarokat. A kalandozókat Isten ostorainak tekinti, akik a bűnösöket sújtják.⁴⁰ A későbbiekben III. Ottó és II. Henrik kapcsán említi a magyarokat. Megemlíti Vajk megkoronázását.⁴¹ Tisztelettel ír a panóniai királyáról, aki Szent Istvánnal azonosítható. Megdicséri az uralkodó nagylelkűségét, amiért legyőzött nagybátyjának, Procuinak váltságdíj nélkül adta vissza a feleségét. Ha figyelembe vesszük, hogy más népek gyermekeit hogyan ítéli meg a szász krónikás, meg kell becsülnünk a magyar királyról szóló elismerő szavakat.⁴² Az uralkodóhoz méltó és méltatlan tulajdonságok egyébként több helyen megjelennek a krónikában. Ilyen, a királyhoz méltó tulajdonság a kegyesség, mellyel a magyar király is ékeskedik.⁴³ A magyar király szüleiről már sötétebb képet fest a krónikás. Feljegyzí a szülők nevét is: az apát Dewixnek, az anyát Beleknegininek nevezi.⁴⁴

A bulgárokról mindössze egy ízben emlékezik meg, amikor a 973-as quedlinburgi követjárásról beszámol.⁴⁵

Több szó esik a zsidókról. A krónika egyik legizgalmasabb része, amikor Thietmar elbeszéli, hogyan menekült meg II. Ottót a szaracénoktól a stilói (solonnai) vereség után. Egy Calanimus nevű zsidó mentette meg az életét, aki kölcsönadta neki a lovát. Arról már nem szól a krónikás, hogy Calanimusszal mi történt. Egy változat szerint ő is megmenekült, és Mainzban rabbi lett belőle. Egy másik változat szerint megölték a szaracénok.⁴⁶ Thietmar említést tesz az emberkereskedelemlről, ami rosszabb fényt vet a zsidókra. Amikor Walthard magdeburgi érsek temetéséről beszámol, megemlíti, hogy az érseket az árvák és a zsidók is siratták, akiknek atyjuk

⁴⁰ THIETMAR II. 7.

⁴¹ THIETMAR IV. 59.; VÁCZY PÉTER: Merseburgi Thietmar a magyar királykoronázásról. In: *Történelmi Szemle* 1985. 4. 628–642.; GERICS JÓZSEF – LADÁNYI ERZSÉBET: Szent István királlyá avatása és egyházszerzése Theotmar krónikájában. In: *Egyház, állam és gondolkodás Magyarországon a középkorban*. Budapest 1995. 37–42.

GERICS JÓZSEF – LADÁNYI ERZSÉBET: Források Szent István királlyáavatásának történetéhez. In: *Magyar Könyvszemle* 118 (2002) 3. sz. 213–224. www.oszk.hu/00000/00021/00034 2007.05. 12.14.

⁴² THIETMAR VIII. 4. Ugyanazon a szavakkal dicséri meg a királyt, amelyekkel a lengyel várvédőket: „*Numquam audiui aliquem, qui tantum parceret victis; et ab hoc in civitate superimus memorata, sicut in caeteri, sedulam Deus eidem concessit victoriam.*”; GYÖRFFY GYÖRGY: István király és műve. Budapest 2000.³ 124–125.; KRISTÓ GYULA: Szent István a kortársak között és a hagyományban. In: *Az államalapítóról 2000-ben. A VII. Honvéd Emléknep és a Levéltári Napok makói előadásai*. Makói Múzeumi Füzetek 98. Makó 2001. 50–54. Lásd még KRISTÓ GYULA: A középkor magyarjai – idegen tükörben. In: *Tiszatáj* 1998. ápr. 4–11.

⁴³ SCHNEIDER 1962. 53.; GYÖRFFY 125.

⁴⁴ THIETMAR VIII. 4. Dewix Gézával, Belekneгинi Sarolttal azonosítható. CZEGLÉDY KÁROLY: Géza nevünk eredete. In: *Magyar Nyelv* 52 (1956) 325–328.; MELICH JÁNOS: A honfoglalás kori Magyarország. Budapest 1929. 45–50.

⁴⁵ THIETMAR II. 32.

⁴⁶ THIETMAR III. 21.; HOLTZMANN 1955. 282–283. Az arab forrás szerint Kalonimust megölték. Mesullam ben Kalonimus, Mainz híres tudósa fia, vagy rokona lehetett a colonnai hősnek. EICKHOFF, E.: Theophanu und der König. Otto III. und seine Welt. Stuttgart 1997.² 187–188.

volt. A zsidókat itt úgy tünteti föl, mint akik gyámolításra szorulnak. Elmondhatjuk, hogy összességében jóindulattal szemléli őket a krónikás.⁴⁷

Thietmar széles látókörű történetíró volt. Művében Európa szinte minden népe megjelenik a Brit-szigetektől Kijevig, Skandináviától Dél-Itáliáig. A szász püspök számos népet sötét színekkel ecsetel, de több nép gyermekei közül akadnak olyanok, akikről elismeréssel tud szólni. Helyet kapnak a könyvben a magyarok is. A krónikát tanulmányozva kirajzolódhat előttünk az ezredforduló sajátos etnikai világa.

---

⁴⁷ THIETMAR VI. 51. VI. 73. A temetés leírásánál a zsidókkal kapcsolatban is azt az úri leereszkedést találjuk, mellyel Thietmar általában a szegényekről ír. (SCHNEIDER 1962. 69.) Thietmarnak a zsidókkal szembeni jóindulata azért is figyelemre méltó, mert azokban az évtizedekben több európai városban zsidóüldözés folyt. Rouenban 1007-ben, Mainzban 1012-ben, Rómában 1020-ban. (FRIED 1989. 469–470.) Az orléans-iról lásd GLABER III. 24.